
ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 3 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: dammichba@gmail.com

tklimmenko@gmail.com

eshkurko@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-74-79

Амічба Д. П., Клименко Т. А., Шкурко О. В. Класифікуюча категорія роду в українській та інших різносистемних мовах: до проблеми навчання мовам студентів-іноземців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 74–79.

УДК: 81'243'366

Амічба Дімона Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Клименко Тетяна Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Шкурко Олена Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

КЛАСИФІКУЮЧА КАТЕГОРІЯ РОДУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІНШИХ РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ: ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ МОВАМ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

У запропонованій статті окреслюються проблеми, з якими може зіткнутися викладач-словесник, що навчає нерідній мові студентів-іноземців. Граматика кожної мови є системою, але ця система, природно, є специфічною. Різні граматичні категорії мови, нетотожними є ті загальні значення, за якими протиставляються граматичні форми. Відомо, що при однаковій кількості форм у різних мовах їх значення можуть співвідноситися по-різному. Крім того, однорідні граматичні категорії можуть бути розподілені неоднаково між частинами мови. У ряді мов афіксальні морфемні, які виражають семантичний і синтаксичний елементи значень, об'єктивують не реляційні зв'язки до словоформи і всієї системи її форм як у флективних мовах – таких, як російська, українська, білоруська і т.п., а дериваційні. І тому, аналізуючи ті чи ті мови, дослідники описують не словозміну (в широкому сенсі цього поняття), а словотвір, оскільки саме до словотвірної системи залучені як іменна (іменник, прикметник, дієприкметник, числівник, займенник), так і дієслівна парадигми, в яких сформувалися «глибинна» морфолого-синтаксична система роду і форманти, що структурують лексико-семантичний компонент «жива // нежива природа».

Грамматичні системи відрізняються не тільки граматичними значеннями, а й тим, як ці значення виражаються. Беручи до уваги всі ці особливості з'ясовується, що граматична система кожної мови виявляється глибоко своєрідною. Незважаючи на всі ці особливості і характеристики тих чи тих граматичних категорій в мовах різних систем, можемо стверджувати, що порівняти та зіставити можна будь-які з існуючих мов, оскільки в граматичній системі мов виявляються загальні риси, які дозволяють виробити принципи вивчення універсальних категорій. До таких універсальних слід віднести категорію роду, яка кваліфікується як морфолого-синтаксична категорія мови, яка реалізує свій потенціал в синтаксичних структурах. Проблема класифікуючої категорії роду в мовах різних граматичних систем безпосередньо пов'язана з вивченням як з точки зору компаративістики і контрастивної лінгвістики, так і з проблемами вивчення інтерферуючих факторів у мові.

Ключові слова: граматична система, класифікуюча категорія роду, контрастивна лінгвістика, компаративістика.

Dimona Amichba,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national university
Tetiana Klymenko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national university
Olena Shkurko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro national university

CLASSIFYING CATEGORY OF GENDER IN UKRAINIAN AND OTHER LANGUAGES OF DIFFERENT SYSTEMS: TO THE PROBLEM OF LANGUAGE TEACHING FOR FOREIGN STUDENTS

The article under review outlines the problems that a language teacher who works with a foreign language to foreign students may be faced. The grammar of each language is a system, but this system is, of course, specific. Different grammatical categories of language, non-identical are the general meanings by which grammatical forms are opposed to each other. It is known that with the same number of forms in different languages, their meanings can be correlated differently. In addition, homogeneous grammatical categories can be distributed unequally between different parts of speech. In some languages, affixes as morphemes, which express semantic and syntactic elements of meanings are not relationally connected to the word form and the whole system of its forms in inflectional languages – such as Russian, Ukrainian, Belarusian, etc., as well as derivational ones. Therefore, while analyzing certain languages, researchers do not describe the word change (in the broadest sense of the term), but they work with word formation, because it is the word-formation system that involve a nominal (noun, adjective, verb, numeral, pronoun) and verb paradigm, in which a "deep" morphological and syntactic system of the gender is formed and it outlines the structure, lexical and semantic components of animate and inanimate nature.

Grammatical systems are different in not only grammatical meanings, but also in how these meanings are expressed. Taking into account all these features, it turns out that the grammatical system of each language is deeply unique. Despite all these features and characteristics of certain grammatical categories in the languages of different systems, we can outline that you can compare and contrast any of the existing languages, because the grammatical system of languages reveals common features that allow to develop principles for studying of universal categories. Such universals include the category of gender, which is qualified as a morphological-syntactic category of language, which realizes its potential in syntactic structures. The problem of classifying the category of gender in the languages of different grammatical systems is directly related to the research in terms of comparative and contrastive linguistics, and to the problems of studying interfering factors in language.

Key words: grammatical system, classifying category of gender, contrastive linguistics, comparative studies.

Постановка проблеми. Вивчаючи і аналізуючи граматичну систему тієї чи тієї мови дослідники приходять до висновку, що в мовах виявляються як специфічні особливості, властиві лише конкретним мовам, так і загальні риси, що дозволяють порівняти і зіставити ті чи ті мовні факти. Слід визнати, що мова не тільки розвивається «за особливими внутрішніми законами», а й що мова – «явище дуже складне, багатозначне і багатofункційне <...> В силу того що мова і мислення – дуже складні явища, бачити в них тільки прямолінійно протиставлені поняття – форму і зміст – означало б спростити і звузити значення, функції та роль мови і мислення в процесі пізнання <...> Співвідношення мови, мислення і дійсності таке: мислення відображає дійсність, а мова є формою вираження мислення <...> Зміст мови не може бути предметом вивчення мовознавців, так як тоді лінгвістам довелось б вивчати позамовну матерію, так само, як і філософи–логіки не вивчають зміст мислення, вони вивчають тільки його форми, що відображають явища дійсності <...>» [7, с. 352 – 407].

Об'єктом порівняльно-порівняльного аналізу у статті є універсальна морфолого–синтаксична категорія роду в мовах різних граматичних систем. Предметом опису – категорія роду у російській, українській, англійській, арабській, китайській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незаперечним у мовознавстві залишається положення, згідно з яким при однаковій кількості форм в різних мовах їх значення можуть співвідноситися по–різному. Однорідні граматичні категорії між частинами мови, крім того, можуть розподілятися неоднаково. Граматичні категорії різносистемних мов відрізняються не тільки граматичними значеннями, а й тим, як ці значення виражаються [1].

З огляду на всі ці особливості можна стверджувати, з одного боку, що граматична система кожної мови виявляється глибоко своєрідною, а з іншого – говорити про загальні типологічні властивості. З цього випливає, що, наприклад, абхазо-адигські мови, як прийнято вважати, розрізняються особливістю граматичної побудови. Специфічність зазначених мов визначається тим, що в них є у наявності категорія класу і відсутня у мовах цієї групи граматична категорія роду [1 с. 44]. Відзначимо, що «незважаючи на всі відмінності у граматичній побудові, які існують між мовами, у граматиці всіх мов можна знайти щось спільне, що і дозволяє виробити принципи вивчення, що застосовуються до всіх мов» [13, с. 4]. При цьому необхідно пам'ятати і про лексико-граматичні особливості кожної мови.

Класифікуючи категорію роду, М. С. Поспелов писав так: «В угрупованні частин мови, в засобах їх граматичного оформлення, в формах зв'язку між частинами мови, в граматичних і словотворчих категоріях, синтаксичних конструкціях, які визначаються характером граматичної сполучуваності слів тих чи тих розрядів, виявляється лексико–граматична своєрідність кожної мови» [21, с. 4].

Постановка завдання. Мета статті – порівняти і зіставити морфолого–синтаксичні характеристики класифікуючої категорії роду у мовах різних граматичних систем. Завдання: простежити історію виникнення граматичної категорії роду з античних часів до сьогодення, описати особливості вираження цієї категорії у мовах, виявити часткові та загальні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Проблемами граматичних категорій, зокрема, роду і числа ще свого часу були зацікавлені стародавні греки. Стоїки, що були прихильниками теорії про «природний» зв'язку між словом і предметом, що ним позначається, виходили з уявлення про паралелізм між думкою і мовним виразом, але, разом з тим, вони ж визнавали, що в деяких випадках ця симетрія порушується. Філософи звернули увагу на те, що предметне значення слова суперечить значенню, на яке вказує їх граматична форма. Так, наприклад, назви міст «Афіни і Фіви» мають форму множини, але кожен з них окремо вказує на одне місто; слова «народ і хор» позначають безліч осіб, але мають форму однини [20 с. 18–38].

Діонісій Фракійський виділяв три роди: чоловічий, жіночий, середній, він вказував також на те, що деякі граматики називають ще два роди – загальний і спільний. Під терміном «загальний рід» олександрійські граматики розуміли загальну граматичну форму для позначення живих істот обох статей з диференціацією роду за допомогою артикля. Розрізняли також і «спільний рід», який, за Діонісієм Фракійським, був представлений загальною граматичною формою, що позначає чоловічу і жіночу стать, без диференціації роду за допомогою артикля. Терміни чоловічий і жіночий рід Діонісій Фракійський запозичив від своїх попередників, зокрема, від Протагора; середній рід, який визначався як «речовий рід», замінив на «ніякий рід» [19, с. 214–233].

Відстоюючи позиції аналогізма, Варрон звертається до синтаксису, до сполучуваності слів. Подібність слів чоловічого роду, по Варрону, в тому, що цей рід поєднується з займенниками *hic* «цей» і *hi* «ці», а тотожність слів жіночого роду визначається взаємодією даного роду з займенниками *haec* «ця» і *hae* «ці», слова середнього роду пояснюються сполучуваністю з займенниками *hoc* «це» і *hacc* «ці» [30, с. 233–256]. «Частини мови, вступаючи в складну взаємодію, не тільки

відмежовуються за своїм лексико-граматичним значенням, граматичному оформленню і властивим їм типам словотвору, а й об'єднуються спільними для них граматичними категоріями і зв'язком своїх граматичних значень словотворчих категорій» [21, с. 22].

Аналізуючи прикметники у російській і в українській мовах, бачимо, що ця частина мови узгоджується з залежними компонентами в роді, числі, відмінку, які висловлюють граматичні значення непроцесуальних ознак.

Категорія роду у іменників в деяких індоєвропейських мовах «виступає як ясно виражене граматичне поняття», але, за своїм понятійним змістом не передає точної відповідності, пор. «День» і «лінь» з різними граматичними формами при узгодженні «похмурий день» і «вічна лінь». Цей факт дозволяє стверджувати, що «родовий поділ, який не мг виникнути без смислового значення, колись його мав, але потім втратив» [136, с. 58]. Понятійна категорія зникла, залишивши тільки граматичне поняття. «У ряді яфетичних мов точно розрізняються класи іменників, причому в основі поділу лежить протиставлення людини – не-людині» [17, с. 58].

В. В. Виноградов, посилаючись на О. Шахматову, відзначав, що категорію роду «не можна віднести до числа тих граматичних категорій, за якими змінюються іменники, бо кожен іменник взагалі має тільки один рід і не переходить в інший» [4, с. 127]. Про те, як виникла родова диференціація і коли, науці невідомо. В давньоруську епоху, вважають дослідники, початковий розподіл слів за типами відмінювання склався на основі семантичної ознаки і не мав відношення до роду. Ця категорія є новою в індоєвропейських мовах. Спочатку ця категорія знаходила своє вираження у протилежності двох родів: живого (особистого) і неживого. Виникнення цих двох родів, можливо, пов'язане з появою уявлення про дві основи – про особисте (соціально і виробничо активне) і про неособисте (пасивне, матеріальне). Неживий, або речовинний, рід поклав початок середнього роду, а в живому поступово розвивалося протиставлення чоловічого і жіночого родів [31].

Загальновідомо, що рід іменників є самостійною категорією, в інших частинах мови ця категорія залежить від роду слова, що визначається. Пор. : *Миша – добрий, але Іра – добра*. Категорія роду виступає як яскравий показник загальнограматичного значення предметності іменника. Всі іменники, наприклад, у сучасній російській та українській мовах в однині мають категорію роду, але іменники у множині роду не мають, наприклад, *перила -перила, очки-окуляри, ножиці-ножиці* і т.д. Кожен іменник належить або до чоловічого, або жіночого, або середнього роду. Звідси висновок, до якого прийшли дослідники: іменники не змінюються за родами.

Автори «Базового словника лінгвістичних термінів» [29], характеризуючи рід як граматичну категорію у мові, пишуть так: «Несловозмінна, семантично розмита, граматична категорія, що класифікує іменники, відповідно до якої вони розділяються на два або три класи, що розрізняються формою узгодження з іменником залежних від нього слів (у яких рід – словозмінна категорія <...> у мовах, що мають розвинену категорію відмінка, рід може з'являтися також в різних типах відмінювання. Традиційні назви родів – чоловічий, жіночий, середній – відображають семантичну ознаку статі, властиву групі живих осіб <...> і метафорично перенесену на всі інші імена <...>» [29, с. 107].

Безсумнівно, рід займає важливе місце серед частково граматичних категорій іменника: з ним пов'язане, по-перше, творення відмінкових форм, по-друге, розподіл слів за типами відмінювання, по-третє, ця категорія здатна утворювати нові слова і словосполучення. Пор. : *стіна, стены-стіни, стене-стіні, стену- стіну, стеной- стіною, але тишина-тиша, тишины-тиши, тишине- тиші, тишину-тишу, тишиной-тишею; вчитель-вчителька; весельй мальчик, веселий слон, веселе сонце*.

Категорія роду іменників на позначення живих предметів у російській та українській мовах вказує на реальні статеві відмінності, тобто мотивується лексичним значенням слова, наприклад, *петух-півень (м.р.) – курица-курка (ж.р.); селезень (м.р.) – утка-качка (ж.р.)* і т.д. Ця ж граматична категорія у іменників на позначення неживих предметів об'єктивується лексичним значенням слова. Важко пояснити, чому, наприклад, слова типу *куринь, сніг* належать до чоловічого роду, дочка, синь, лампа – до жіночого роду, слова *дерево, небо, хмара* – до середнього роду. Подібну невідповідність, що спостерігається у іменників на позначення неживих предметів між категорією роду і сенсом того чи того слова, важко пояснити з позиції сучасної мови і мислення. Складність, на думку вчених, полягає ще й у тому, що категорія роду у назв неістот є пережитком давніх часів. Дана ця категорія є залишком іншого мовного ладу, коли в розподілі імен на граматичні класи відбивалася властива тій стадії мислення класифікація речей, осіб і явищ дійсності. Цікавим є таке твердження, згідно з яким «граматичний рід колись був мотивований змістом слова» [10; 14]. Приваблива ця думка тому, що слово взагалі метафорично структуроване образами, які вербалізуються значеннями і змістом цього слова. І в цьому ракурсі структурованість категорії роду виправдовується. Історично категорія роду у всіх іменників виникла для вираження певних значень, «протиставляють два роди: назви живих істот, або, точніше, особисті (назва осіб) і неживих, точніше, назва речей» [31]. «Поступово всередині роду живих істот розвивалося протиставлення чоловічого і жіночого роду. З плином часу первісні значення було втрачено, і рід отримав граматичне значення, підтримуване розподілом іменників чоловічого і жіночого родів відповідно до статі» [26, с.130].

Узагальнюючи визначення граматичної категорії роду, К. Горшкова і Г. Хабургаєв пишуть, що граматичний рід – «діалектично суперечлива категорія, бо, будучи (в плані змісту) узагальнюючим морфологічним класифікатором іменників як частини мови, категорія роду послідовно оформляється (в плані вираження) тільки на синтаксичному рівні – флексіями слів, що узгоджуються, і лише факультативно – на морфологічному рівні – за допомогою словотворчих і словозмінних афіксів» [8, с.138–139].

Рід – морфосинтаксична класифікуюча граматична категорія, яка вказує «на наявність у мові відмінностей у формах: 1) іменників, що належать в одних мовах до трьох класів – чоловічого, жіночого і середнього, в інших до двох – чоловічого і жіночого; 2) узгоджуються з ними в деяких мовах прикметники, дієприкметники, займенники і числівники. «Рід розрізняється не у всіх мовах» [16, т. 3, с. 1135].

Абсолютно справедливо відзначають Н. В Смолянська і Е. В Краснова, посилаючись на М. А. Гришина, що «в кожній мові свої вняткі і дивацтва. Ці дивні речі, зазвичай, видно іноземцям, що починають вивчати цю мову. Людині завжди здається, що в рідній мові все просто, зрозуміло і дуже логічно. Але насправді, це далеко не так» [9]. Аналізуючи класифікуючу категорію роду в англійській мові можна відзначити, що проблема категорії роду в граматиці англійської мови

також продовжує залишатися дискусійною. У спеціальній літературі зазначається, що сучасні лінгвісти «дотримуються точки зору, що ця категорія мала місце бути тільки в давньоанглійському періоді. Вважається, що зовнішні показники роду іменників зникли до кінця середньоанглійського періоду і іменник більше не узгоджується з незалежним від нього прикметником або дієсловом, значить, категорії роду в англійській мові більше не існує. Незаперечним визнається і той факт, згідно з яким в англійській мові поділ на чоловічий і жіночий рід, мотивований біологічно, відбивається тільки лексичними засобами – спеціальними словами або лексичними афіксами: *man – woman, he – goat – she – goat*, тощо [23; 25].

Традиційне уявлення багатьох авторів шкільних та вузівських підручників про відсутність граматичної категорії роду в зазначеній мові зводиться до думки, що зміни в складі речення, пов'язані з родом іменника, в англійській мові пояснюються формальними ознаками. Так, наприклад характеризуючи форму *very kind* (дуже добрий / добра) = пор. : Рос. *Он добр, она добра*, приходять до висновку, що і та й інша конструкція вказують на класифікуючу функцію цієї категорії в англійській мові. З огляду на сполучувальні особливості категорії роду в англійській, відзначають, що категорія роду об'єктивується за допомогою іменників і займенників. Так, наприклад, особисті: *he* (він), *she* (вона), *it* (воно); зворотні займенники: *his* (його, чоловічий рід), *her* (її, жіночий рід), *himself* (йому самому, їм самим), *herself* (їй самій, їй саму), *itself*. Виділяються групи слів, іменники, що вживаються з суфіксами типу: *ESS – poetESS* (поетеса); слова, що вказують на рід: *Husband* (чоловік), *Wife* (дружина), *bag* (сумка, середній рід); марковані іменники, показуючі роду типу *woman – cosmonaut* (жінка – космонавт, жіночий рід); слова, що об'єднуються сімою «професією» *milkman* (молочник, чоловічий рід), *milkmaid* (молочниця, жіночий рід). Сказане дозволяє стверджувати, що конструкції *This girl is my friend. She is cute.* «Ця дівчинка – моя подруга. Вона мила»; *This boy is my friend. He is cute.* «Цей хлопчик – мій друг. Він милий» виражені класифікуючою категорією роду в мові, що досліджується. В англійській мові до середнього роду належать також всі неживі предмети, рослини, птахи і тварини, крім домашніх тварин.

Арабську мову так само, як українську і російську мови, відносять до флективних мов. Широко розвинена внутрішня флексія, граматичні значення якої висловлюють зміни звукового складу самого кореня. Щодо закінчення в словах тобто зовнішньої флексії, що характерна для діалектів арабської мови, то вона вважається слабо розвинуеною і має характер згасання. Зафіксовані в словниках граматичні форми літературної арабської мови утворюються і внутрішньою і зовнішньою флексією. У граматичній системі арабської мови прийнято виділяти три лексико-граматичні категорії – ім'я, дієслово, частки. Перша включає в себе іменники, прикметники і числівники; друга – всі дієслівні форми. Третя містить в собі сполучники, прийменники і вигуки.

Наявність в арабському чоловічого і жіночого і відсутність середнього граматичного роду дослідники інтерпретують так: «У всьому в природі ми бачимо чоловіче і жіноче начало: людина, тварини, рослини. А оскільки третього не дано, то слід визнати, що арабська граматична традиція в цій категорії більшою мірою відповідає стану речей в природі, ніж граматичний лад російської мови. Разом з тим, слід зазначити, що в арабській мові є група імен, які можуть узгоджуватися як з чоловічим, так і з жіночим родом, але, по-перше, таких імен небагато, і вони наводяться окремим невеликим списком» [2, с. 938].

Привертають увагу прислівникові форми, які в арабській мові, на відміну від української та російської мов, є нічим іншим, як ім'ям в формі знахідного відмінка. В арабській мові розрізняють два роди – чоловічий і жіночий. Суфікси *-at-* і *-t-* (в розмовній мові) є показниками жіночого роду, наприклад, пор. : *Tālib* «студент» – *tāliba* «студентка». Складно арабському студенту зрозуміти особливість м'якої основи російських і українських іменників чоловічого і жіночого родів з *ь* в кінці слова. Наприклад, порівнюючи і зіставляючи російське «день» і українське «день», слова чоловічого роду, ми бачимо, що їм відповідає арабське *yawm* з тим же родом. Слова чоловічого роду – *доц, камінь, кашель, корінь, табір, нуль, опівдні, шлях, словник, циркуль, рівень* та ін. в російській і українській мовах корелюють з арабськими з тими ж граматичними значеннями. Словами жіночого роду в зазначених мовах є «*життя, думка, ненависть, область, пам'ять, ступінь*» та ін.

Іменники чоловічого «*корабель, вогонь, портфель, шлях (спосіб), спектакль*» відносяться в арабській мові до слів жіночого роду. Або навпаки, іменники «*біль, хвороба, брову, груди, бруд, двері, кістка, ліжко, кров, лін, любов, меблі, взуття, осінь, підпис, пил, роль, сіль, тін, зодшит, частина*» та ін., що мають граматичний жіночий рід в російській і українській мовах, відносяться в арабському до слів чоловічого роду і т. д. Виділяють суплетивні форми в арабській мові, граматичний рід яких різняться, наприклад, *sāḫa* (ж.р.) і *maidān* «площа» (м.р.), *suḫta* (ж.р.) і *ḫukm* (м.р.) «влада».

В арабській мові зустрічаються іменники жіночого роду, які не мають маркера жіночого роду – суфікса *-at-*. Слова *'umm* «мати», *nār* «вогонь» не вживаються з зазначеним суфіксом. Особливо треба відзначити факт відсутності середнього роду в арабській мові.

Дослідники відзначають, що така часткова категорія як рід в різних мовах або наявна, або відсутня, але завжди зберігає свої класифікуючі особливості. Відзначимо, що значення родової ознаки в мовах різняться. Так, наприклад, у французькій мові воно виражається особливими артиклями – *le, la*, в німецькому – *der, die, das*. У манчжурських мовах рід живої природи різниться голосною -Е (жіночий рід), А (чоловічий рід), те ж саме спостерігається і в монгольській мові – ініціальні -А (чоловічий рід), -Е (жіночий рід), в тюркських мовах – ініціальні голосні – -А, -Е визначають родову приналежність.

У грецькій мові в багатьох словах відсутні формальні ознаки, що дозволяють уналежнити їх до того чи того роду, однак, як зазначають дослідники, родові ознаки прикметників виражаються особливими узгоджувальними формами. І тут, слід підкреслити, що узгодження є головним показником роду. Синтаксичний критерій вважається домінуючим у визначенні природи роду як граматичної категорії, що дає підставу стверджувати дослідникам «морфологічний критерій (оформлення імені і різні типи відмінювання) не дає такого однозначного визначення роду <...> [15, с.417].

Необхідно пам'ятати викладачеві-словесникові, що працює в студентській іноземній аудиторії про інтерферуючі фактори і особливості категорії роду, особливо при вивченні середнього роду в російській і українській мовах. Часто студенти переносять особливості рідної мови на мову, яку навчають. Нерідкі помилки типу вікно–він, мій, лист–він, мій і т.д. В арабській мові чітко диференціюються слова чоловічого і жіночого роду, що позначають професію. Так, наприклад, *tabīb* (лікар–он) – *tabība* (лікар–вона), *mudarrisa* (викладач–он) – *mudarrisa* (викладач–вона) і т.д.

Відсутність граматичного роду є характерною особливістю китайської мови. У китайській мові значення роду передається лише по відношенню до осіб і тварин; для цього використовуються головним чином лексичні засоби. Китайська основа імені пов'язана зі здатністю позначати лише біологічну стать. Для цього в разі смислової необхідності використовуються спеціальні слова або слотоворчі форманти. Для вказівки статі особи в разі потреби до іменника можуть додаватися спеціальні слова, наприклад, 人 *ren* «людина»: 男人 *nán ren* (чоловічий людина) «чоловік», 女人 *nǚ ren* (жіночий людина) «жінка»; 孩兒 *hair* «дитина»: 男孩兒 *nánhair* (чоловічий дитина) «хлопчик», 女孩兒 *nǚ hair* (жіночий дитина) «дівчинка» [28; 29].

В давньоруську епоху, як відомо, між родом і типом відмінювання не було відповідності. Лінгвістами відзначено, що іменники кожного роду належали до різних типів відмінювання. Так, наприклад, іменники чоловічого роду ставилися до всіх типів відмінювання, жіночого роду – до I, IV, V, іменники середнього роду – до II і V. Відзначимо при цьому, що не було відміни, за якою закріпився б іменник тільки одного роду (за винятком відміни, типу сьнь, яке зберегло чоловічий рід) [26].

У іменників категорія роду в російській і українській мовах виявляє себе не в граматичних формах одного і того ж слова, а у співвідношенні різних розрядів слів з усією системою їх форм. Найважливішим показником роду у іменників є флексія: слова жіночого роду позначені закінченнями -А, -Я, слова чоловічого роду – нульовою флексією, середній рід – закінченням -О, -Е. Родові розряди іменників, оформлені шиплячою і м'якою основою, менше диференційовані. Слова типу пень (м. Р.) і тень (ж. Р.) в початкових формах збігаються; спостерігається також нерозрізнення і в формах м'яч (м. р.) – піч (ж. р.); жито (ж. р.) – ніж (м. р.) і т.д. В аналогічних випадках родова приналежність слів визначається, по-перше, за формою слова, що з ним сполучається, наприклад, *пень трухлявий* (м. Р.), *але падаюча тень* (ж. Р.). По-друге, за відмінковою парадигмою, наприклад, *падаюча тень* (Ім. п.) – *падаючої тині* (Род. п.); *весняний день* (Ім. п.) – *весняного дня* (Род. п.); *тепла піч* (Ім. п.) – *теплою печі* (Род. п.). Група слів типу *вим'я, плем'я, сім'я, стремени* і т.д. відносяться до середнього роду. Похідні іменники, в основі яких суфікс -иш і флексія -Е (*талант-талантище; дом-домище; медведь-медведище*) і т.д., утворюють чоловічий рід.

Словоформи типу *пакса, злюка*, наприклад, А. А. Залізником не розглядаються як слова загального роду, вони в залежності від слів, що з ними узгоджуються, заповнюють або другий, або четвертий класи узгодження (*нестерпний пакса – чоловік. Морф. Р.; нестерпна пакса – дружин. морф. р.*) [12]. Існує й інша точка зору, згідно з якою іменники з флексією -А в називному відмінку однини, які називають осіб за характерними діями або властивостями і мають ту ж систему відмінкових флексій, що і іменники жіночого і чоловічого роду з флексією -А (*злюка, ласун, недоучка*), належать до словоформ загального роду [18; 22; 24].

У сучасній російській мові, як вважають деякі мовознавці, необхідно визнати існування не трьох, а чотирьох родів [11; 12; 18.]. Запропонована А. А. Залізником система класів узгодження включає всі російські іменники; ці класи утворюють «дійсну класифікацію іменників, на відміну від традиційної системи родів» [79, с. 78]. У цій системі парному роду відводиться особливе місце, який знаходиться у сьомому класі узгодження; до цього класу входять неживі іменники типу *ворота, сани* і т.д. Від всіх трьох родів парний відрізняється омонімією словоформ різних чисел (пор.: *великі столи – чоловік. Р.; великі картини – жін.р.; великі моря – ср. Р.; великі ворота – пар. Рід*). Розглянута нами омонімія чисел призводить до нейтралізації ознаки роду, і ця специфічна особливість категорії роду сучасної російської мови відрізняє цю мову від інших мов, що мають граматичний рід [79].

Для виявлення родової приналежності, ми абсолютно погоджуємося, номінативний елемент значення буде недостатнім, якщо при аналізі синтаксичних конструкцій не використати синтагматичний аспект. І щоб визнати цей елемент граматичним, необхідно показати його обов'язковість [18]. З викладеного вище можна зробити висновок, згідно з яким всі іменники у російській та українській мовах визначають вибір словоформи, що узгоджується з ними в знахідному відмінку множини в залежності від того, це жива чи нежива істота, наприклад: *Вижу смелых юношей (ребят, парней) – Бачу сміливих юнаків (хлопців) і Вижу смелых зайчат (медведей, слонов) – бачу сміливих зайчат (ведмедів, слонів); Вижу зеленые стены (цветы, огурцы) и Вижу зеленую жабу (змею, черепаху и т.д.) – Бачу зелені стіни (квіти, огірки) і бачу зелену жабу (змію, черепаху і т.д.)*.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вказане вище, можна прийти до такого висновку: морфолого-синтаксична категорія роду у розглянутих мовах є класифікуючою; порівняльно-зіставний аналіз, що дозволяє виявити загальні та часткові характеристики цієї категорії, показав, що у мовах категорія роду є змістовною для класу іменників, оскільки узгоджуваний, з'єднуючий, синтаксичний компонент відображає родові ознаки, реалізується через іменну класифікацію, а не через зміну форм слів. Всі зазначені особливості категорії роду говорять про його універсальний характер. Проблема класифікуючої категорії роду була і залишається у фокусі лінгвістичних студій, оскільки аналіз синтаксичних конструкцій з узгоджуваним, поєднуючим компонентом у частинах мови у різних мовах допоможе розкрити особливості класових показників у одних мовах, формальні морфолого-синтаксичні елементи, що виражають категоріальні ознаки слів, словосполучень і речень в інших мовах, що дозволить спостерігати за аналітичними і синтетичними тенденціями розвитку тієї чи тієї мови.

Література:

1. Амичба Д. Имя существительное в русском и абхазском языках: словоизменение и словообразование. Днепропетровск: Навчальна книга, 2003. 172 с.
2. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. 5-е издание. Москва: Русский язык, 1974. 942 с.
3. Богородицкий Н. Д. Сравнительная грамматика ариоевропейских языков. *Хрестоматия по истории русского языкознания* / под ред. Ф. П. Филина. Москва: Высшая школа, 1977. С. 411–414.
4. Виноградов В. В. История русских лингвистических учений / сост. Ю. А. Бельчикова. Москва: Высшая школа, 1978. 367 с.
5. Виноградов В. В. Русский язык. (Грамматическое учение о слове) / под ред. Г. А. Золотовой. Москва: Высшая школа, 1986. 639 с.
6. Востоков А. Х. Русская грамматика Александра Востокова по начертанию его же Сокращенной грамматики полнее изложенная. 10-е, испр. изд. Санкт-Петербург, 1859. 283 с.

7. Галкина-Федорук. О форме и содержании в языке. *Мышление и речь* / под ред. Д. П. Горского. Москва: Государственное издательство политической литературы. 1957. С. 352–407.
8. Горшкова К. В., Хабургаев Г. А. Историческая грамматика русского языка. Москва: Высшая школа, 1981. 359 с.
9. Гришина Н. А. Категориальный признак рода в языковой семантике: дис.... канд. филол. наук : 10.02.19 – общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика, Волгоград, 1996. 206 с.
10. Гужва Ф. К. Современный русский литературный язык. Киев: Высшая школа, 1979. 279 с.
11. Зализняк А. А. К вопросу о грамматических категориях рода и одушевленности в современном русском языке. *Вопросы языкознания*. 1964. № 4. С. 25–40.
12. Зализняк А. А. Русское именное словоизменение. Москва: Наука, 1967. 370 с.
13. Кузнецов П. С. О принципах изучения грамматики / под ред. В. А. Звегинцева. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1961. 99 с.
14. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении. Москва: Наука, 1978. 115 с.
15. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
16. Малая советская энциклопедия: В 10 т. / под ред. Б. А. Введенского. 3-е изд. Москва: Госуд. науч. изд-во «Большая советская энциклопедия», 1959. Т. 3. 1234 с.
17. Мещанинов И. И. Понятийные категории в языке. *История советского языкознания: хрестоматия* / сост. Ф. М. Березин. Москва: Высшая школа, 1981. С. 56–61.
18. Милославский И. Г. Морфологические категории современного русского языка. Москва: Просвещение, 1981. 254 с.
19. Оленич Р. М. Александрийская грамматическая школа. *История лингвистических учений. Древний мир* / под ред. А. В. Десницкой, С. Д. Кацнельсон. Ленинград: Наука, 1980. С. 214–233.
20. Панфилов В. З. Типология грамматической категории числа и некоторые вопросы ее исторического развития. *Вопросы языкознания*. Москва, 1976. № 4. С. 18–38.
21. Поспелов Н. С. Мысли о русской грамматике. *Избранные труды* / сост. Е. А. Иванчикова, под ред. Н. И. Толстой. Москва: Наука, 1990. 182 с.
22. Распопов И. П., Ломов А. М. Основы русской грамматики. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 351 с.
23. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Москва: Междун. отношения, 1974. 216 с.
24. Русская грамматика: В 2-х т. / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Наука, 1980. Т.1. 783 с.
25. Смолянская Н. В., Краснова Е. В., Статус категории рода в английском языке. URL: <http://econf.rae.ru/pdf/2015/05/4639.pdf>.
26. Собинникова В. И. Историческая грамматика русского языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 295 с.
27. Солнцева Н. В., Солнцев В. М. К вопросу об агглютинации в современном китайском языке (К типологической характеристике современного китайского языка). *Вопросы языкознания*. Москва, 1962. № 6. С. 24–56.
28. Солнцев В. М., Солнцева Н. В. Теоретическая грамматика китайского языка (проблемы морфологии). Москва: Военный институт, 1978. 152 с.
29. Столярова Л. П., Пристайко Т. П., Попко Л. П. Базовый словарь лингвистических терминов. Киев, Издательство Государственной академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. 192 с.
30. Шубик С. А. Языкознание Древнего Рима. *История лингвистических учений. Древний мир* / под ред. А. В. Десницкой, С. Д. Кацнельсона. Ленинград: Наука, 1988. С. 233–256.
31. Якубинский А. П. История древнерусского языка. Москва: Учпедгиз, 1953. 368 с.